

ضرورت سنجی جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی در حقوق کیفری ایران و آمریکا

سیده آمنه حسینی*

محمدرضا زندی**

عباس تدین***

DOI: 10.22096/LAW.2023.553437.2043

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲]

چکیده

قلدری مجازی، هرگونه رفتار خشونت‌آمیز توأم با سوءاستفاده از قدرت در فضای مجازی است که اغلب به‌طور ناشناس و مکرر، موجب آزار و اذیت و ارباب بزه‌دیده می‌گردد. این پدیده در حقوق کیفری آمریکا در سطح ایالتی و صرفاً در برخی از ایالات به‌طور مستقل جرم‌انگاری گردید، لکن در سطح فدرال، مصادیقی از رفتار مجرمانه این پدیده، همچون اذیت و آزار آنلاین جرم‌انگاری شد. در حقوق کیفری ایران، جرائم تحت عنوان قلدری کلاسیک و قلدری مجازی وجود ندارد و تنها در مواد ۶۱۷ و ۶۱۸ قانون مجازات اسلامی، مواد ۴ و ۵ قانون سمعی و بصری مصوب ۱۳۸۶ به‌طور پراکنده، به برخی مصادیق آن بسنده شد. هدف از این تحقیق، بیان ضرورت جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی و ارزیابی و تحلیل مواد قانونی مرتبط در این خصوص در حقوق کیفری ایران و آمریکاست. یافته‌ها در این

* دانشجوی دکتری جزا و جرم‌شناسی، گروه جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: elihoseini131@gmail.com

** استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: dr.z.syber@gmail.com

(نویسنده مسئول)

*** استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: a.tadayyon@iauctb.ir

تحقیق حاکی از آن است که رفتار فیزیکی در قلدری مجازی در قالب حالت بوده، از طریق شیوه‌هایی از قبیل اذیت و آزار شدید، بدنام کردن و انتشار اطلاعات خصوصی، محرومیت، جعل هویت و تهدید غیرمستقیم به منصفه ظهور می‌رسد. همچنین، وجود حالت خطرناک در مرتکب و نیز پیامدهای آسیب‌زای قلدری مجازی، تفاوت فضای سایبری از فضای واقعی، عدم کفایت قوانین موجود و نیز اصولی مانند اصل ضرر، اصل قانونی بودن جرم و مجازات‌ها، ضرورت جرم‌انگاری افتراقی و مستقل این پدیده را توجیه می‌کنند.

واژگان کلیدی: قلدری؛ قلدری مجازی؛ اذیت و آزار در فضای مجازی؛ تهدید.

مقدمه

در دنیای مدرن امروزی، هم‌زمان با گسترش سریع تکنولوژی، عوامل نوظهوری به وجود آمده است که به شدت حریم خصوصی افراد را تهدید می‌کند. در سال ۱۹۹۳ اولوئوس^۱ دو معیار آسیب به بزه‌دیده و عدم تعادل قدرت را به‌عنوان معیارهای تعریف قلدری^۲ بیان کرد. او همچنین با استناد به این دو معیار در تعریف قلدری، آن را از سایر اشکال خشونت تفکیک کرده است.^۳ در سال‌های اخیر، قلدری به اشکال متفاوت دیگری، از جمله قلدری مجازی یا آنلاین^۴ بروز کرده است. قلدری مجازی، رفتاری عمدی و خشونت‌آمیز است که مرتکب آن از طریق وسایل ارتباط الکترونیکی، اقدام به آزار و اذیت، ارباب و تهدید مداوم و مکرر بزه‌دیده می‌کند.^۵

عموماً در کشورهای مختلف سه رویکرد در خصوص جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی وجود دارد:

الف. برخی کشورها مانند فرانسه، استرالیا، فیلیپین و اسپانیا به دلیل خودکشی‌های ناشی از قلدری مجازی آن را به‌طور مستقل جرم‌انگاری کرده‌اند. در فرانسه، قلدری مجازی در ماده ۲-۲۲۲-۳۳ از قانون کیفری این کشور تعریف شده است و مقرر می‌دارد: «آزار یک شخص به‌وسیله کامنت‌های تکرارشونده یا رفتاری در فضای مجازی با این هدف که بر سلامت جسمی و روحی فرد تأثیر بگذارد، قابل مجازات تا یک سال حبس یا ۱۵۰۰ یورو جریمه نقدی خواهد بود».^۶

قانون‌گذار اسپانیا در ماده ۱۷۳ و ۱۶۹ از قانون کیفری خود مقرر داشته است: «در مورد هر کسی که به‌طور مکرر و مداوم اقدام به آزار و اذیت بزه‌دیده از طریق وسایل الکترونیکی می‌کند، می‌توان جریمه نقدی یا زندان اعمال کرد».^۷

1. Olweus.

2. Bullying.

3. Hannah J. Thomas, Jason P. Connor and James G. Scott, "Integration traditional bullying and cyberbullying: Challenges of definition and measurement in Adolescents." *Educational psychology Review*, no. 27 (March 2014): 138, <http://doi.org/10.1007/s10648-014-9261-7>.

4. Cyberbullying.

5. Aiman El Asam, Muthanna Samara, "Cyberbullying and the Law: A Review of Psychological and Legal Challenges." *Computer in Human Behavior* 65 (December 2016): 129, <http://doi.org/10.1016/012>.

6. Youping XU Paula Trazaskawka, "Towards descriptive adequate of cyberbullying interdisciplinary on features, cases and legislation concerns of cyberbullying." *International Journal Semiotic of Law*, no. 34 (June 2021): 931, <https://doi.org/10.1007/s11196-021-09856-4>.

7. Gulsah Bostanci Bozbayindi, "Cyberbullying and criminal law." *Istanbul Hukuk Mecmuasi*, no. 77 (June 2019): 437, <https://doi.org/10.26650>.

با مذاقه در مواد یادشده این نتیجه حاصل می‌شود که قانون‌گذاران هر دو کشور فرانسه و اسپانیا اذیت و آزار اینترنتی را با قلدری مجازی یکی دانسته‌اند. فیلیپین در سال ۲۰۱۳ قانون ضد قلدری را وضع کرده و در این قانون، به‌صراحت به قلدری مجازی نیز اشاره داشته است.^۸

ب. در بعضی از کشورها، مانند انگلستان و آلمان، قلدری مجازی به‌طور خاص جرم‌انگاری نشده است.^۹

پ. در ایالات‌متحده آمریکا، به دلیل قانون‌گذاری در دو سطح فدرال و ایالتی، تلفیقی از دو رویکرد یادشده وجود دارد.

از آنجایی که قلدری مجازی تاکنون در نظام کیفری ایران جرم‌انگاری نشده، بنابراین کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. تقریباً در تمامی تحقیق‌های فارسی به تبیین روش‌های اعمال قلدری در فضای مجازی پرداخته شده و خود حالت قلدری، به‌عنوان جرمی مستقل، مورد توجه قرار نگرفته است. این مسئله در تحقیق آقایان غلاملو و کرمی در سال ۱۳۹۹ در زمینه تعقیب مصرانه، و تحقیق آقایان رحیمی، مهدوی ثابت و دیگران در سال ۱۳۹۷ در خصوص جرم تهدید در حقوق کیفری ایران و آمریکا، مشهود است. تنها، تحقیق آقایان شاه‌قاسمی، بصیریان جهرمی و الماسی، با عنوان الگوی پیشگیری از زورگویی مجازی بر اساس دیدگاه سیاست‌گذاران و متخصصان در سال ۱۳۹۸، از اصطلاح زورگویی مجازی که معادل قلدری مجازی است، استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده در این تحقیق نیز بیانگر آن است که سیاست‌گذاری در این حوزه ناموفق ظاهر شده است.

در منابع خارجی، تحقیق گلساه بستانچی^{۱۰} در ۲۰۱۹، دو دیدگاه جرم‌انگاری و عدم آن در تعدادی از کشورها، از جمله ایالات‌متحده آمریکا را تحلیل کرده است. در تحقیقی که تایفانی سامرال^{۱۱} در سال ۲۰۱۶ انجام داد، چالش‌های جرم‌انگاری قلدری مجازی در آمریکا مطالعه شد، لکن موضوع همپوشانی یا عدم همپوشانی قوانین موجود کیفری با قلدری مجازی بررسی نشد. در تحقیقی دیگر، لیات فرانکو و خالد قنائیم^{۱۲} در سال ۲۰۱۹، جنبه‌های حقوقی کنترل خشونت آنلاین و مدل‌های متفاوت آن را تحلیل کردند، لکن در این مدل‌ها کنترل خشونت آنلاین در میان بزرگ‌سالان بررسی

8. Y. Tony Yang and Erin Grinshteyn, "Safer cyberspace through legal intervention: A Comparative review of cyberbullying legislation." *World Medical & Health Policy*, no. 32 (November 2016): 471, <http://doi.org/10.1002/wmh3.206>.

9. Gulsah Bostanci Bozbayindir, "Cyberbullying and criminal law." 435-437.

10. Gulsah Bostanci Bozbayindir.

11. Tiffany sumral.

12. Liat Franco, Khalid Ghanayim.

نگردید. در زمینه اعمال قوانین و عناوین مجرمانه موجود نیز تنها به تعداد محدودی از آن‌ها، از جمله اذیت و آزار، نقض حریم خصوصی، هتک حیثیت و ارباب بسنده شد. بنابراین، پرسش اصلی تحقیق پیش رو این است که یکم، مفهوم قلدری مجازی و دوم، ضرورت جرم‌انگاری مستقل آن در حقوق کیفری ایران و آمریکا چیست؟ آیا در صورت جرم‌انگاری قلدری مجازی به‌طور مستقل، این عنوان کیفری با عناوین مجرمانه دیگر در سطح ملی همپوشانی دارد یا خیر؟ در صورت وجود همپوشانی، آیا امکان حل این تعارض در حقوق کیفری ایران وجود خواهد داشت؟ در صورت عدم وجود همپوشانی، دلایل ناکارآمدی قوانین موجود مرتبط با این موضوع چیست؟ و پرسش نهایی اینکه، آیا سیاست جنایی تقنینی ایران رویکرد افتراقی را در خصوص جرم‌انگاری جرائم رایانه‌ای و برون‌رفت از معضلات این جرائم، از جمله قلدری مجازی دنبال می‌کنند یا خیر؟ پس در این نوشتار، با روش تحلیلی - توصیفی و ابزار کتابخانه‌ای، نخست مفهوم قلدری کلاسیک و مجازی بررسی و سپس به مواد مرتبط با قلدری مجازی در حقوق دو کشور ایران و آمریکا ایضاح و تحلیل می‌گردد و در نهایت، ضرورت جرم‌انگاری آن از منظر اصول جرم‌انگاری مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱. مفهوم قلدری

«بولینگ»،^{۱۳} یک واژه انگلیسی و ریشه آن از واژه بولی^{۱۴} گرفته شده است. بر اساس دیکشنری کالینز،^{۱۵} قلدری می‌تواند به استفاده مکرر از تهدید و خشونت برای شروع به آسیب یا ارباب دیگران تفسیر شود.^{۱۶} در دیکشنری وبستر مریم،^{۱۷} بولی فردی است که به افراد کوچک‌تر و ضعیف‌تر آسیب رسانده، آن‌ها را مرعوب می‌سازد و معنی لغوی آن قلدری و گردن‌کلفتی است.^{۱۸}

۱-۱. تعریف قلدری کلاسیک

قلدری، شکلی از خشونت است که معیار عدم تعادل قدرت، به‌عنوان معیار اصلی و تکرار، به‌عنوان معیار کمکی و فرعی برای تشخیص آن است.^{۱۹} به نظر می‌رسد که عامل تکرار، قلدری کلاسیک

13. Bullying.

14. Bully.

15. Collins English Dictionary.

16. Dorofiy Anastasia, "Bullying among students you can not be silent," *Kyiv National University of Techn and Design* (2020): 211.

17. Merriam – Webster dictionary.

18. Ilias Kapolsis, Roger, "Case analysis, Hard core Toughie, Donald Trumps negotiations for the United States presidency," *Negotiation journal*, no. 65 (January 2019): 58, <https://doi.org/10.1111/nej.12263>.

19. Justin W. Patchin, Sameer Hinduja, "Measuring cyberbullying: implications for research," *Aggression and Violent Behavior*, no. 35 (July – August 2015): 3-10, <http://doi.org/10.1016/J.avb.201505013>.

را به یک جرم به عادت در حقوق کیفری تبدیل می‌کند و به سبب وجود این عامل در تعریف قلدری، رفتار فیزیکی باید بیش از دو بار رخ دهد تا بتوان آن را قلدری دانست. قلدری دارای انواعی مختلف است؛ از جمله جسمی، ذهنی یا روان‌شناختی، کلامی و مجازی.^{۲۰}

تعریف پیشنهادی قلدری: رفتاری خشونت‌آمیز، عمدی و تکرارشونده که سبب آسیب به زه‌دیده‌ای می‌شود که به دلیل وجود عدم تعادل قدرت با مرتکب، نمی‌تواند به آسانی از خود دفاع کند.

۲. عناصر جرم قلدری

برای تبیین این جرم، ارکان آن به تفصیل مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

۲-۱. عنصر قانونی

قانون‌گذار ایرانی در هیچ مقرره‌ای از قانون مجازات اسلامی، به صراحت قلدری را جرم‌انگاری نکرده است و صرفاً در مواد ۶۱۷ و ۶۱۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ شرایط و اوضاع و احوالی از قلدری، همچون تظاهر به قدرت‌نمایی و هیاهو و جنجال یا حرکات غیرمتعارف یا تعرض به افراد و نیز شیوه‌هایی را که رفتار قلدری به وسیله آن‌ها بروز پیدا می‌کند مقرر داشته و از نفس حالت قلدری تعریفی ارائه نداده است. در این راستا ماده ۶۱۷ مقرر می‌دارد:

چنانچه هر فردی به واسطه هر نوع سلاح، تظاهر به قدرت‌نمایی کرده، یا آن را وسیله مزاحمت اشخاص، تهدید یا اخاذی قرار دهد یا حتی گلاویز شود، در صورتی که از مصادیق محارب نباشد، به حبس از ۶ ماه تا دو سال و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد.

تبصره ۱ (الحاقی ۱۳۹۶/۹/۲۹): حمل قمه، شمشیر، قداره و پنجه‌بوکس، در صورتی که صرفاً به منظور درگیری فیزیکی و ضرب و جرح باشد، جرم محسوب و مرتکب به حداقل مجازات مقرر در این ماده محکوم می‌گردد. واردات، تولید و عرضه سلاح‌های مذکور ممنوع است و مرتکب به جزای نقدی درجه ۶ محکوم و حسب مورد این سلاح‌ها به نفع دولت ضبط می‌شود.

تبصره ۲: تولید، عرضه یا حمل ادوات موضوع تبصره (۱) در موارد ورزشی، نمایشی، آموزشی و دریافت و نیاز ضروری اشخاص برای استفاده شغلی یا دفاع شخصی پس از دریافت مجوز بلامانع است.^{۲۱}

20. Hillie Byrne and Barbara Dooley, et al, "Adolescents definitions of bullying: the contribution of age, gender and experience of bullying European," *Journal of psychology of Education*, no. 31 (October 2015): 10, Doi 10.1007/s10212-015-0271-8.

۲۱. رضا بولانگی و حبیب اله جمادی، قانون مجازات اسلامی نموداری (تهران: انتشارات چتر دانش، ۱۳۹۴)، ۳۸۳.

جرم مقرر در ماده مذکور مطلق است و موفقیت فرد در اخاذی یا تهدید، شرط تحقق جرم نیست. در این مقرر، قانون‌گذار تظاهر به قدرت‌نمایی را جرم‌انگاری کرده و در خصوص این تظاهر نیز تخصیص وارد کرده است. از تبصره‌های این مقرر و ذکر واژه «سلاح» این امر استنتاج می‌شود که قلدری مقرر در این ماده صرفاً باید به وسیله آنچه انجام شود که معنای عرفی و قانونی سلاح دارد و بدیهی است که منظور قانون‌گذار از جرم‌انگاری به این شیوه، حفظ تمامیت جسمانی افراد در قبال قلدری مجرمان است. بنابراین، به هیچ وجه نمی‌توان این ماده را به قلدری از طریق فضای مجازی تعمیم داد. در اینجا، این بحث مطرح می‌شود که آیا قدرت‌نمایی همان قلدری است یا خیر؟ در صورتی که این دو واژه از لحاظ معنایی یکسان باشند، می‌توان گفت که قانون‌گذار ایرانی قلدری کلاسیک را مدنظر داشته است؛ اگرچه در این خصوص نیز از میان انواع قلدری صرفاً قلدری فیزیکی و آن هم تظاهر به آن را جرم دانسته و از بیان انواع دیگر قلدری صرف نظر کرده است. در فرهنگ فارسی معین، قلدر به مرد قوی و زورگو معنی شده است.^{۲۲} همچنین، واژه قدرت به معنی توانایی داشتن آورده شده است.^{۲۳} بنابراین، قلدری را می‌توان به معنی زورگویی، و قدرت‌نمایی را نشان دادن توانایی و به نوعی زورگویی فرد دانست و اگرچه تظاهر به قدرت‌نمایی با قلدری، از نظر مفهومی و لغوی دقیقاً با یکدیگر تطبیق ندارند؛ اما به نظر می‌رسد قدرت‌نمایی می‌تواند در مفهوم قلدری دیده شود.

ماده ۶۱۸ مقرر می‌دارد: «هرکس با هیاهو و جنجال یا حرکات غیرمعارف یا تعرض به افراد موجب اختلال در نظم و آسایش عمومی گردد یا مردم را از کسب و کار بازدارد، به حبس از ۳ ماه تا یک سال و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد». به نظر می‌رسد که قانون‌گذار در نظر داشته است طبق این ماده با دیدگاه تشدید مجازات، از پیامدهای مربوط به قلدری که می‌تواند سبب تعرض به افراد و اختلال در نظم و آسایش عمومی شود، ممانعت کرده است. بنابراین، اگرچه در این ماده تظاهرات و پیامدهای قلدری جرم‌انگاری شده، لکن قانون‌گذار از تعریف اصل قلدری مغفول مانده است و بهتر بود که قانون‌گذار در صدر این ماده تعریفی از قلدری ارائه می‌داد و در ادامه، نص ماده ۶۱۸ فعلی را در قالب تبصره‌ای در ذیل آن بیان می‌کرد.

۲-۲. عنصر مادی

۲-۲-۱. رفتار فیزیکی: با آنکه اکثر حقوق‌دانان رفتار فیزیکی را فعل و ترک فعل می‌دانند، لکن گاهی رفتار فیزیکی در جرم، حالت بوده، می‌تواند به بروز رفتارهای مجرمانه بعدی بینجامد و از این حیث برای جامعه حالتی خطرناک به شمار آید که مستلزم جرم‌انگاری

۲۲. محمد معین، فرهنگ معین (تهران: انتشارات زرین، ۱۳۸۶)، ۵۵.

۲۳. معین، فرهنگ معین، ۲۲-۲۷.

است.^{۲۴} گرچه قلدری ممکن است طیفی گسترده از رفتارها، همچون تهدید کردن، تحقیر کردن، بدنام کردن و مواردی از این دست باشد،^{۲۵} لکن از نظر نگارنده، رفتار فیزیکی در قلدری، در قالب «حالت» است.

۲-۲-۲. اوضاع و احوال و شرایط

۲-۲-۲-۱. هیاهو و جنجال: این امر از شرایط و اوضاع و احوال مندرج در ماده ۶۱۸ قانون مجازات اسلامی است که به دلیل استفاده از واژه «یا»، وجود تمامی سه شرط مقرر در ماده برای احراز جرم قلدری لازم نیست و تنها وجود یکی از آن‌ها کافی است.

۲-۲-۲-۲. حرکات غیرمعارف: شرط دیگر، بروز حرکات غیرمعارف است. آشکار است که تشخیص این حرکات نوعی بوده، نمی‌توان اعمال سلابیق شخصی را در آن دخیل کرد.

۲-۲-۲-۳. تعرض به افراد: با توجه به اینکه این عبارت به صورت مطلق به کار رفته است، می‌توان هرگونه تعرض اعم از جسمی، روحی، مالی، خانوادگی، هتک حیثیت را زیرمجموعه آن قرار داد.

۲-۲-۲-۴. نتیجه: جرم موضوع ماده ۶۱۷ مطلق است، لکن قانون‌گذار در ماده ۶۱۸، اخلال در نظم و آسایش عمومی یا بازداشتن مردم از کسب و کار را به عنوان سوءنیت خاص جرم موضوع این ماده تصریح کرده است. بنابراین، در صورت عدم حصول یکی از نتایج گفته شده، تمامی عناصر جرم فراهم نبوده، جرم موضوع این ماده محقق نخواهد شد.

۲-۳. عنصر معنوی

در احراز عنصر معنوی، اصل آن است که وضعیت ذهنی مرتکب در نظر گرفته شود و به همین دلیل، اصولاً اعمال معیار نوعی در احراز عنصر روانی، منصرف از مقام ثبوت و ناظر به مرحله اثبات است.^{۲۶} بنابراین، در مرحله ثبوت باید سوءنیت برای قاضی دادگاه احراز گردد. در قلدری نیز احراز قصد عمدی در مرتکب، برای آسیب زدن به بزه‌دیده ضروری است و اصولاً این قصد عمدی مفروض است.

۲۴. شادی عظیم‌زاده، حقوق جزای اختصاصی (تهران: انتشارات دوران‌دانشان، ۱۳۹۸)، ۴۹.

25. QingLi, "Bullying in the new playground, research into cyberbullying and cybervictimisation," *Journal of Educational Technology*, no. 4 (2007): 436, <http://doi.org/10.1007/s10212-015-0271-8>.

۲۶. ابوالفتح خالقی و زهرا صالح‌آبادی، «مطالعه سرقت هویت در حقوق فدرال آمریکا با نگاهی اجمالی به حقوق ایران»، مجله حقوق تطبیقی ۱۱، شماره دوم (پاییز زمستان ۱۳۹۴): ۱۴۳.

۳. مفهوم قلدری مجازی (سایبری)^{۲۷}

واژه «سایبر» از لغت یونانی Kybernetes، به معنی سکان‌دار یا راهنما، مشتق شده است. سایبر، پیشوندی برای توصیف یک شخص، یک شی، یک ایده و یا یک فضا است که مربوط به دنیای کامپیوتر و اطلاعات است.^{۲۸}

مفهوم موسع:^{۲۹} هر رفتار سوء استفاده‌کننده‌ای که از سوی مجرمان از طریق موبایل، کامپیوتر یا اینترنت صورت گیرد را شامل می‌گردد.^{۳۰} در خصوص مفهوم مضیق، قانون ایالت میشیگان در ایالات متحده در سال ۲۰۱۹، قلدری مجازی را به‌طور محدود تعریف می‌کند و آن را شامل ارسال عامدانه عبارات و پیام‌های آسیب‌زا در فضای مجازی می‌داند که سبب ترس از صدمه بدنی شدید یا خشونت یا مرگ در یک فرد متعارف شود.^{۳۱} متداول‌ترین تعریفی که در خصوص قلدری مجازی وجود دارد تعریف اسمیت^{۳۲} و همکارانش در سال ۲۰۰۸ است. از نظر آن‌ها، قلدری مجازی عملی تهاجمی و عمدی است که یک گروه یا فرد با استفاده از وسایل ارتباط الکترونیکی، به‌طور مکرر و در طول زمان، علیه بزه‌دیده‌ای که نمی‌تواند به‌راحتی از خود دفاع کند، انجام می‌دهد.^{۳۳} این تعریف برگرفته از تعریف قلدری کلاسیک است و نمی‌تواند تعریفی جامع برای بیان تفاوت‌های مفهومی میان این دو اصطلاح باشد، لکن به نظر می‌رسد که پذیرش مفهوم مضیق منطقی‌تر و با اصول حقوقی نیز سازگارتر خواهد بود.

برای ارائه تعریفی دقیق از قلدری مجازی، تبیین موارد ذیل ضروری است:

27. Cyberbulluig.

۲۸. لیلا حقیقی، «مروری بر جرائم سایبری با تأکید بر قوانین مجازات رایانه‌ای»، دومین کنفرانس ملی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران (۱۳۹۵).

.SCSPSEI02

۲۹. تفکیک تعریف موسع و مضیق قلدری مجازی از بعد گستردگی موضوع مطرح است. در صورتی که موضوع را به‌طور گسترده در نظر بگیریم، بسیاری از رفتارهای خشونت‌آمیز در فضای سایبری در دایره تعریف قلدری مجازی قرار می‌گیرند و این امر عملاً امکان‌پذیر نیست؛ چراکه امکان تعریف دقیق، جامع و مانع را برای قانون‌گذار منتفی می‌سازد، لکن در صورت در نظر گرفتن تعریف مضیق، محدوده موضوعی آن مشخص می‌گردد.

30. Lucie Cor Coran, Conor MC Guckin and Garry Prentice, "Cyberbullying or Cyber Aggression?: A Review of Existing Definitions of Cyber-Based Peer-to-Peer Aggression," *Societies*, no.5 (March 2015): 247, <http://doi.org/103390/soc5020245>.

31. David L. Hudson, Jr, "Essay: Cyberbullying and Freedom of Speec," *New Mexico Law Review*, no. 55 (2020): 290, <http://digitalrepository.edu/nmlr>.

32. Smith.

33. Shaojing Sun. Xitaofan, Jianxia D, "Cyberbullying perpetration a meta analysis of gender difference," *Internatinal Journal of Internet Science*, no. 11 (2016): 62-63.

۳-۱. خشونت: منظور از رفتار خشونت‌آمیز در قلدری مجازی، گرایش به انجام رفتارهایی است که عنصر خشونت در آن‌ها بارز بوده، می‌تواند شامل تهدید کردن و صدمه رساندن باشد. نکته قابل توجه آن است که عنصر خشونت را نمی‌توان در همه مصادیق آن یافت،^{۳۴} لکن در قلدری کلاسیک تمامی اعمال مرتکب دارای عنصر پرخاشگری است.^{۳۵}

۳-۲. تکرار: منظور از تکرار، دائمی بودن رفتار در طول زمان است.^{۳۶} قلدری مجازی می‌تواند حتی تنها در یک حادثه اتفاق بیفتد.^{۳۷} پرسش مطرح شده این است که آیا در صورتی که قلدری مجازی تنها یک بار رخ دهد، باز هم می‌توان وقوع این جرم را محرز دانست؟ به نظر می‌رسد که با توجه به ماهیت آسیب‌زا و سرعت انتشار محتوای قلدری مجازی، از نظر منطقی باید پذیرفت که حتی با یک بار نیز محقق می‌شود؛ گرچه با توجه به تفاوت ماهیتی قلدری مجازی مستقیم با نوع غیرمستقیم آن و با توجه به اینکه ممکن است آثار و پیامدهای خطرناک در نوع مستقیم آن کمتر باشد و یا حتی بزه‌دیده رفتار مرتکب را که صرفاً یک بار رخ می‌دهد نادیده بگیرد و با تکیه بر اصل تفسیر به نفع متهم، بتوان گفت که در نوع مستقیم، عنصر تکرار ضروری است.

۳-۳. ناشناختگی: به این معناست که مرتکب می‌تواند هویت خود را مخفی نگه دارد،^{۳۸} لکن برخی معتقدند که در قلدری مجازی، هویت مرتکب از قربانی پوشیده است.^{۳۹} شاید این پرسش به ذهن آید که آیا در صورت شناخت بزه‌کار و بزه‌دیده از یکدیگر، قلدری مجازی محقق می‌گردد یا خیر؟ پاسخ مثبت است، اما در اکثر موارد هویت بزه‌کار برای بزه‌دیده مخفی می‌ماند.^{۴۰} گمنامی در فضای مجازی انگیزه مرتکبان جرائم رایانه‌ای، از جمله مرتکبان قلدری مجازی را دوچندان کرده است و همین امر سبب می‌شود که نهادهای کیفری در یافتن کاربر دچار مشکلات بی‌شماری گردند.^{۴۱}

34. Serkan Volkan Sari, Faith Camadan, "The new face of violence tendency cyberbullying perpetrators and their victims," *Computers in Human, Behavior* (2016): 318. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.027>.

۳۵. یوسف نعمتیان، قلدری و مشکلات همراه (تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۷).

36. Serkan Volkan Sari, Faith Camadan, 2016:317.

37. Atticus N. Wegman, "Cyberbullying and California's Response," *University of San Francisco Law Review*, (2013): 743.

38. Jun F. Chisholm, "Review of the status of cyberbullying and cyberbullying prevention," *Journal of Information System Education*, no. 1 (Spring 2014): 8.

39. Annalaura Nocentini, et al, "Cyberbullying: labels, behaviours and definition in three European Countries," *Journal of Psychologies and Counselors in School*, no. 40 (2010): 131, <https://doi.org/10.1375/ajgc.20.2.129>.

40. Jun F. Chisholm, 2014: 82.

۴۱. سهیلا مرادی و سیدابراهیم قدوسی، نقش فضای سایبری در وقوع جرم (تهران: انتشارات ماهواره، ۱۳۹۹)، ۲۳-۲۴.

ضرورت‌سنجی جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی... / حسینی و ... ۲۲۹

۳-۴. عمومیت: سطح بالای عمومی بودن در قلدری مجازی سبب می‌شود که میلیون‌ها مخاطب در سطح ملی و جهانی در جریان آن قرار بگیرند که این امر آسیب‌های روحی و روانی شدید به بزه‌دیده وارد می‌کند.^{۴۲}

۳-۵. رفتار قلدرمآبانه: رفتاری مکرر که منجر به آزار و اذیت و ترس بزه‌دیده‌ای می‌شود که توان دفاع از خود را ندارد.

۳-۶. ترس شدید: ترس شدید از ایجاد آسیب‌های بدنی و روحی در بزه‌دیده و حتی مرگ او مدنظر است.

۴. عناصر جرم قلدری مجازی

با توجه به اینکه برای تبیین هر جرمی، نخست باید عناصر آن را مورد تحلیل قرار داد، عناصر قلدری مجازی نیز به شرح ذیل است. شایان ذکر است نظر به اینکه هم‌اکنون، در قانون فدرال آمریکا و حقوق کیفری ایران در این زمینه جرم‌انگاری مستقل انجام نشده است، رکن قانونی به‌طور مستقل ذکر نگردیده و صرفاً ماده‌ای پیشنهادی برای جرم‌انگاری این پدیده بیان شده است.

۴-۱. عنصر مادی: عناصر مادی قلدری مجازی به شرح ذیل است:

۴-۱-۱. رفتار فیزیکی: گرچه ممکن است اعمال حالت قلدری در فضای مجازی به دلیل ناشناختگی طرفین دور از ذهن باشد، اما به نظر نگارنده، قلدری در فضای مجازی نیز حالت است؛ لکن به جای حالت پرخاشگری مستقیم که در فضای کلاسیک وجود دارد، قلدری مجازی با پرخاشگری غیرمستقیم بروز می‌کند و اگرچه در ظاهر قابل مشاهده نیست، اما این امر نافی وجود آن نیست. حالت قلدری مجازی در مرتکب به‌صورت رفتارهایی، همچون اذیت و آزار، بدنام کردن و انتشار اطلاعات خصوصی، محرومیت، جعل هویت و تهدید غیرمستقیم به شرح ذیل پدیدار می‌شود:

۴-۱-۱-۱. اذیت و آزار شدید

آزار و اذیت منجر به ترس شدید در قربانی، می‌تواند به‌عنوان روشی در اعمال قلدری مجازی باشد. در این زمینه، در حقوق کیفری ایران مواد ۶۵۲، ۵۷۸ و ۶۲۲ مطرح است.

ماده ۶۵۲ ق. م.ا: «هرگاه سرقت مقرون به آزار باشد و یا سارق مسلح باشد به حبس از سه ماه تا ده سال و شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم می‌شود و...».^{۴۳}

42. Gulsah Bostanci Bozbayind, "Cyberbullying and criminal law," 429-430.

۴۳. عظیم‌زاده، حقوق جزای اختصاصی، ۹۱.

ماده ۵۷۸ ق. م. ا: «هر زمان، هر یک از مستخدمان و مأموران قضایی دولتی یا غیردولتی، برای آنکه متهمی را مجبور به اقرار کند، او را اذیت و آزار بدنی نماید، افزون بر قصاص یا پرداخت دیه، حسب مورد به حبس از شش ماه تا دو سال محکوم می‌گردد».^{۴۴}

ماده ۶۲۲ ق. م. ا: «هرکس عالماً عامداً به وسیله ضرب یا اذیت و آزار زن حامله، موجب سقط جنین وی شود، افزون بر پرداخت دیه یا قصاص، حسب مورد به حبس از یک تا سه سال محکوم خواهد شد».^{۴۵}

در سه ماده یادشده، صرفاً اذیت و آزار بدنی مورد حمایت کیفری قرار گرفته و اذیت و آزار روحی، به‌عنوان اساس و شالوده قلدری مجازی مغفول مانده است؛ کما اینکه در فرض توجه به آسیب‌های روحی نیز دایره شمول مواد فوق صرفاً به بزه‌دیدگانی خاص، همچون زن حامله، مأمور قضایی دولتی و غیردولتی و فردی که مورد سرقت مقرون به آزار قرار می‌گیرد، محدود شده است.

اذیت و آزار^{۴۶} در ایالات متحده آمریکا در سطح فدرال طبق قانون ۱۸ از ماده A(۲) ۲۲۶۱ جرم‌انگاری شده است.^{۴۷} مطابق این ماده، هرکس با قصد کشتن، صدمه، آزار، ارباب یا تحت نظارت و کنترل قرار دادن دیگری، به‌منظور آزار و اذیت و ارباب او با استفاده از ایمیل یا هرگونه خدمات کامپیوتری یا سیستم ارتباطات الکترونیکی مرادده بین ایالتی، شخص را در موقعیت استرس‌زا و متعارف، در خصوص مرگ یا صدمه بدنی شدید قرار دهد یا تلاش کند که این موقعیت را برای او به وجود آورد، مرتکب جرم اذیت و آزار^{۴۸} شده است. در دادگاه‌های ایالات متحده، گاه در تعقیب پرونده‌های قلدری مجازی به این ماده استناد می‌شود؛ لکن به دلیل دشواری اثبات قصد مرتکب، دادگاه‌ها را با سردرگمی مواجه کرده، راه فراری را برای مرتکب ایجاد می‌کند. مسئله بعدی آنکه، دادستان باید تداوم رفتار را در قوانین مربوط به اذیت و آزار به اثبات برساند که در قلدری مجازی غیرمستقیم، اثبات تداوم رفتار و سوءنیت مرتکب و توانایی اثبات صدمات احساسی از سوی دادستان به‌مراتب دشوارتر خواهد بود.^{۴۹}

۴۴. امین بخش‌زاده اهری، محشای قانون مجازات اسلامی (تهران: اندیشه عصر، ۱۳۹۲)، ۴۱۹.

۴۵. بخش‌زاده اهری، محشای قانون مجازات اسلامی، ۴۲۴.

46. Stalking.

47. Alison V. King, "Constitutionality of cyberbullying laws: keeping the online playground safe for both teens and free speech," *Vanderbit Law Review*, no. 63 (2010): 855, <https://home.heinonline.org>.

48. Stalking.

49. Juan M Acevedo Garcia, "Intentional infliction of emotional distress as the best legal option for victims: when cyberbullying conduct falls through the cracks of the U.S criminal law system," *Revista jurídica upR*, no. 85 (2016): 133-147, <http://heinonline.org>.

۲-۱-۴. بدنام کردن^{۵۰} و انتشار اطلاعات خصوصی افراد

بدنام کردن ممکن است شامل استفاده از واژگان یا پخش یک تصویر جنسی یا غیرجنسی رسواکننده^{۵۱} باشد. در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که آیا بدنام کردن در قلدری مجازی همان قذف است؟ «قذف» در اصطلاح فقه، اسناد زنا یا لواط به شنونده یا غایب (هرچند مرده باشد) است، به شرط آنکه کلام او صریح بوده، معنای لفظ را به هر زبانی که باشد بداند؛ اگرچه کسی که به او نسبت داده می‌شود معنای آن را نداند.^{۵۲} بنابراین، بدنام کردن در قذف صرفاً از طریق اسناد زنا و لواط به قربانی است؛ ولی قلدری مجازی هر نوع بدنام کردن، اعم از اسناد از طریق زنا و لواط یا غیر آن را در برمی‌گیرد. اگرچه قذف نیز مصداقی از بدنام کردن است، لکن نمی‌توان قذف را دقیقاً همان بدنام کردن در قلدری مجازی دانست. در آمریکا، قانون عفت عمومی^{۵۳} که به مصداقی از بدنام کردن در فضای مجازی اشاره کرده است، صرفاً به دنبال جلوگیری از فحاشی در اینترنت و درعین حال، ترویج و بیان هرگونه گفتار مناسب از نظر اخلاقی است و در این راستا نیز ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی را از این مقرره مستثنا کرده است.^{۵۴} این در حالی است که ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه‌ای (۷۴۴ قانون مجازات اسلامی) مقرر می‌دارد: «هر کس به‌وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده، محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند به حبس از ۹۱ روز تا ۲ سال یا جزای نقدی از ۵ میلیون ریال تا ۴۰ میلیون ریال یا هر دو محکوم می‌شود».^{۵۵} در این مقرره، اولاً قانون‌گذار، نوعی از بدنام کردن را مطرح کرده است که از طریق انتشار، توزیع یا معامله محتویات مستهجن در فضای مجازی باشد؛ درحالی‌که رفتار فیزیکی در قلدری مجازی، همیشه از طریق محتویات مستهجن نیست. ثانیاً، رکن معنوی در قلدری مجازی، قصد ورود آسیب شدید جسمی و روحی به بزه‌دیده است؛ درحالی‌که در توزیع یا معامله محتویات مستهجن، موضوع سود مادی برای مرتکب مطرح می‌شود.

قانون‌گذار ایرانی در ماده ۴ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می‌نمایند، مصوب ۱۳۸۶ مقرر داشته است: «فردی که با آثار هرزه‌نگارانه تهیه‌شده از

50. Dinigration.

51. Derogatory.

52. سیدحسین حسینی، زهرا صالح‌آبادی، و سیده‌ساعده حسینی، «بررسی تطبیقی هرزه‌نگاری در حقوق ایران و آمریکا»، شماره دوم (پاییز و زمستان ۱۳۹۸): ۴۳.

53. Communication Decency Act.

54. Alison Vanderblit King, "Constitutionality of cyberbullying laws: keeping the online playground safe for both teens and free speech," *Vanderbit law review*, no. 63 (2010): 853, <https://home.heinonline.org>.

55. سعید عطازاده و جلال انصاری، حقوق جزای اختصاصی جرائم رایانه‌ای (تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۹)، ۴۲۸.

دیگران وی را تهدید کند و این تهدید منتج به نتیجه حاصله، زنا باشد، مرتکب به مجازات زنا به عنف محکوم می‌گردد».^{۵۶} در این ماده، مرتکب باید اثر هرزه‌نگارانه را تهیه کند و فرد را با آن تهدید نماید. همچنین، رفتار معنونه در این ماده مقید به نتیجه زنا به عنف است؛ این درحالی‌که است که در رفتارهای مربوط به قلدری مجازی، مرتکب همیشه اثر هرزه‌نگارانه را خودش تهیه نمی‌کند و چه بسا آن را از راهی، همچون تهدید به دست آورده باشد. همچنین، حصول نتیجه در این ماده، یعنی زنا به عنف در بسیاری از مصادیق قلدری مجازی، امکان وقوع ندارد و مرتکب صرفاً بزه‌دیده را مورد آزار و شکنجه روحی قرار می‌دهد؛ ولی ماده ۵ قانون مذکور که وسیله تهدید قرار دادن آثار مستهجن، تهیه فیلم یا عکس از محل اختصاصی بانوان یا از مراسم خانوادگی را جرم دانسته است،^{۵۷} از نظر نگارنده برای استناد در برخی از مصادیق قلدری مجازی راهگشاست؛ اگرچه ماده مزبور نیز نمی‌تواند پاسخگوی گستردگی مفهومی آن باشد.

۳-۱-۴. محرومیت^{۵۸}

محرومیت، بدان معنی است که به قربانی اجازه داده نمی‌شود به محدوده آنلاین وارد شود.^{۵۹} فیلترینگ می‌تواند مصداقی از محرومیت باشد. با آنکه کاربران در ایالات متحده با محدودیت‌های کمی در محیط آنلاین مواجه‌اند، لکن همچنان قوانین فیلترینگ در خصوص مطالب مستهجن، حمایت از کودکان، کپی‌رایت و قماربازی آنلاین وجود دارد.^{۶۰} در ایران، در خردادماه ۱۳۸۱ ابلاغ سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، شورای عالی انقلاب فرهنگی قوانین فیلترینگ در اینترنت را تصویب کرد و پس از آن سایت‌های غیراخلاقی فیلتر شد.^{۶۱} در خصوص قلدری مجازی از طریق فیلترینگ باید قائل به تفصیل شد و دو فرض را از یکدیگر تفکیک کرد: فرض یکم، قوانینی که دولت‌ها در این خصوص وضع می‌نمایند: این فرض قلدری مجازی نیست؛ زیرا دولت‌ها به منظور پیشگیری از تهدیدهای فضای مجازی، صیانت از حقوق کاربران و به دلیل وظیفه حفظ نظم عمومی جامعه چنین قوانینی را وضع می‌نمایند.

۵۶. سپیده سفیدی، پونه هوشمند و محمدعلی حاجی ده آبادی، «بررسی حقوقی جرم‌شناسی هرزه‌نگاری جنسی کودکان»، تحقیقات حقوقی بین‌المللی ۱۰ شماره سی و هشتم (۱۳۹۶): ۱۱۶-۱۱۸.
۵۷. حسینی و دیگران، «بررسی تطبیقی هرزه‌نگاری در حقوق ایران و آمریکا»، ۴۲.

58. Exclusion.

59. Aiman EL Asam and Muthanna Samara, "Cyberbullying and the Law: A Review of Psychological and Legal Challenges," *Computer in Human Behavior*, no. 65 (December 2016): 7, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.08.012>.

۶۰. سعید رستم علی‌زاده و حامد حاجی ملامیرزایی «نظام حاکم بر فیلترینگ اینترنت در ایالات متحده آمریکا»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰، شماره چهارم (زمستان ۱۳۹۹): ۱۶۶۵-۱۶۷۸.

۶۱. علی سعد، «درآمدی بر سیاست فیلترینگ سایت‌های اینترنتی»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین ۱، شماره دوم (بهار ۱۳۹۴): ۱۵۴-۱۵۵.

ضرورت‌سنجی جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی... / حسینی و ... ۲۳۳

فرض دوم، محرومیت‌هایی است که اشخاص در فضای مجازی علیه یکدیگر به کار می‌گیرند: در این فرض، در صورتی که این محرومیت‌ها، با حالت قلدری و به‌منظور ورود آسیب به طرف مقابل باشد، می‌توان آن را قلدری مجازی دانست.

۴-۱-۱-۴. جعل هویت^{۶۲}

در ایالات متحده، جعل هویت (سرقت هویت) یک جرم فدرال است و ماده (۷) (a) (۱۰۲۸) در این خصوص مقرر می‌دارد: «هرکس عالماً و بدون مجوز قانونی، یک وسیله شناسایی شخصی را انتقال دهد یا از آن استفاده کند و قصد ارتکاب یا مشارکت یا معاونت در انجام یک فعالیت غیرقانونی را داشته باشد که منجر به نقض قوانین فدرال شود یا آنکه عمل مزبور به‌موجب قانون ایالتی یا محلی حاکم بر قضیه، جنایت برشمرده شود، بر اساس ماده (۱) (b) (۱۰۲۸) قابل مجازات است».^{۶۳}

به نظر می‌رسد که وسایل شناسایی شخصی در این ماده، شامل مدارک هویتی از جمله شناسنامه، کارت ملی و مواردی از این قبیل باشد. با توجه به اینکه ماده، عبارت «انتقال دهد یا از آن استفاده کند» را به کار برده است، بنابراین صرف انتقال مدارک شخصی دیگر، هرچند از آن استفاده نشود نیز جرم است. همچنین، در این ماده جعل هویت به‌وسیله مدارک شناسایی دیگری که منجر به جنایت است جرم‌انگاری شد که نشانگر توجه قانون‌گذار به تمامیت جسمانی افراد است؛ در حالی که در قلدری مجازی، بیشتر بحث هتک حیثیت مطرح است. رفتار مادی مطروحه در ماده مذکور صرفاً انتقال و استفاده از وسیله شناسایی شخصی است؛ لکن جعل هویت در قلدری مجازی مفهومی دیگر دارد. در حقوق ایران، نصوص قانونی خاصی که به صراحت جعل یا سرقت هویت را (با این عنوان) یک جرم مستقل تلقی کرده باشد، مقرر نشده است.^{۶۴} حال باید به این پرسش پاسخ داد که آیا اساساً جعل هویت در فضای مجازی می‌تواند به‌عنوان شیوه‌ای برای اعمال حالت قلدری مطرح باشد؟ به نظر می‌رسد با توجه به اینکه در تعریف قلدری مجازی عنصر فریب وجود ندارد و در نقطه مقابل آن در جعل هویت عنصر فریب مشهود است، بنابراین جعل هویت بیشتر به شیوه‌ای برای اعمال کلاه‌برداری رایانه‌ای شباهت پیدا کرده است و نمی‌تواند به‌عنوان روشی برای اعمال حالت قلدری مجازی باشد.

62. Impersonation or masquerading.

۶۳. خالقی و صالح‌آبادی، «مطالعه سرقت هویت در حقوق فدرال آمریکا با نگاهی اجمالی به حقوق ایران»، ۱۰۵.

۶۴. خالقی و صالح‌آبادی، «مطالعه سرقت هویت در حقوق فدرال آمریکا با نگاهی اجمالی به حقوق ایران»، ۹۹.

۵-۱-۴. تهدید غیر مستقیم^{۶۵}

تهدید غیر مستقیم، صرفاً در صورتی از مصادیق قلدری مجازی است که فرد قلدر با این روش به سوء استفاده از قدرت در این فضا بپردازد.

در خصوص قلدری مجازی از طریق تهدید، دو ماده ذیل در حقوق کیفری ایالات متحده آمریکا مطرح است:

ماده (c) ۸۷۵. u.s.c. مقرر می‌دارد: «هرکس در روابط بین ایالتی یا خارجی ارتباطی داشته باشد که موجب هرگونه تهدید، به منظور آدم‌ربایی فرد یا افراد دیگر گردد، جریمه خواهد شد یا به حبس کمتر از پنج سال یا هر دو محکوم می‌شود».

ماده ۳-۲۱۱ قانون جزای نمونه نیز تهدید کیفری را به صورت عام بیان کرده است که مقرر می‌دارد: «هر کس با هدف ارعاب دیگری یا با هدف تخلیه ساختمان مکان تجمع افراد و وسیله حمل و نقل عمومی یا به هر نحو دیگر، تهدید به ارتکاب هرگونه جرم خشونت‌آمیز نماید که موجب مزاحمت عمومی شدید گردد یا به واسطه بی‌اعتنایی شدید نسبت به خطر موجب چنین رعب و مزاحمتی گردد به جنایت درجه ۳ محکوم می‌شود».^{۶۶} در تحلیل دو ماده فوق مواردی به ذهن متبادر می‌گردد که نشان‌گر عدم کفایت قوانین تهدید در خصوص پرونده‌های قلدری مجازی در ایالات متحده آمریکا است. در ماده نخست، تهدید به‌طور خاص و صرفاً برای آدم‌ربایی مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است و همین امر سبب خروج موضوعی مفهوم قلدری مجازی از نص صریح این ماده است. در مقررده موجود در قانون جزای نمونه نیز هدف صرفاً ارعاب است؛ در حالی که در قلدری مجازی، مرتکب قصد عمدی صدمه به بزه‌دیده را دارد و صرف ارعاب مدنظر او نیست. هدف دیگر مرتکب در این ماده، تخلیه ساختمان و مکان عمومی است که این امر با رکن معنوی قلدری مجازی هیچ‌گونه سنخیتی نداشته، اساساً خروج موضوعی دارد. مسئله بعدی آنکه، جرم معنونه در این ماده از جرائم مقید به نتیجه است؛ این در حالی است که بسیاری از مصادیق قلدری مجازی از حیث نتیجه جزء جرائم مطلق هستند و گرچه وجود سوء نیت خاص در آن‌ها ضروری است، ولی اثبات آن به وسیله بزه‌دیده ضرورتی ندارد. همچنین قلدری مجازی در بسیاری از زمان‌ها بزه‌دیده خاص دارد و مزاحمت شدید در سطح عمومی در آن مطرح نیست. در حقوق کیفری ایران، ماده ۶۹۹ قانون مجازات اسلامی به تبیین مصداق عام تهدید پرداخته است: «هرگاه کسی دیگری را

65. Indirect threat.

۶۶. محمد مهدی رحیمی، محمد علی مهدوی ثابت، محمد آشوری، و حسین آقایی‌نیا، «جرم تهدید در حقوق کیفری ایران و آمریکا»، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۱۴، شماره ۲ (تابستان ۱۳۹۷): ۷۹.

به هر نحو تهدید به قتل یا ضررهای نفسی یا شرفی یا مالی و یا به افشاء سری نسبت به خود یا بستگان او نماید، اعم از اینکه به این واسطه تقاضای وجه یا مال یا تقاضای انجام امر یا ترک فعلی را کرده یا نکرده باشد، به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه یا زندان از دو ماه تا دو سال محکوم می‌شود».

رفتار فیزیکی مطروحه در این ماده با رفتار فیزیکی قلدری که صرفاً حالت است متفاوت خواهد بود؛ زیرا تهدید تنها یکی از روش‌های اعمال قلدری در فضای مجازی بوده و مسلم است که این روش‌ها به تهدید صرف محدود نمی‌شوند، بلکه شامل آزار و اذیت مداوم و مستمر، افشا و انتشار و در دسترس قرار دادن غیرمجاز اطلاعات شخصی، فریب، تحقیر، صدمه به اعتبار و آبروی فرد، انتشار شایعات دروغین و انتشار عکس و فیلم خصوصی افراد در فضای مجازی نیز می‌گردد.

۲-۱-۴. شرایط و اوضاع و احوال

نخستین شرط ارتکاب قلدری مجازی آن است که شیوه‌های ارتکاب آن فی‌نفسه جرم باشند؛ بدین معنی که فرد قلدر باید حالت قلدری و خشونت خود را در قالب یکی از عناوین مجرمانه تعریف شده در حقوق کیفری به منصفه ظهور برساند. دومین شرط آن است که هر انسان متعارفی با بروز حالت قلدری از سوی مرتکب، دچار رعب و وحشت شده، کنترل زندگی عادی خود را از دست بدهد.

۳-۱-۴. نتیجه: در قلدری مجازی، نتیجه ارعاب و ترس بزه‌دیده است و او دائماً ترس از دست دادن حیثیت و اعتبار و یا آسیب جسمی به خود را دارد. گرچه حصول نتیجه در قلدری مجازی با اهمیت است، اما به دلیل پذیرش معیار نوعی و مطلق بودن این پدیده، اثبات آن برای وقوع جرم ضروری نیست.

۲-۴. عنصر معنوی: قلدری مجازی یک جرم عمدی است و برای تحقق آن سوءنیت مرتکب لازم است.

۱-۲-۴. سوءنیت عام: مرتکب باید قصد عمدی اعمال حالت قلدری بر بزه‌دیده خاص را داشته باشد.

در اینجا این پرسش مطرح است که در چه مواردی سوءنیت عام در خصوص فرد قلدر مخدوش است؟ آیا این امکان وجود دارد که فرد قلدر با اکراه و اجبار شخص دیگر و یا در حالت مستی به اعمال قلدری بپردازد؟ در اکراه مادی، اعمال ارتكابی با آزار و اذیت بدنی و در اکراه معنوی با تخویف و تهدید توأم است؛ لکن در اجبار، فرد فاقد قصد و رضا بوده و در واقع، اکراه شدید مترادف اجبار است.^{۶۷} به نظر می‌رسد که در اکراه مادی و معنوی، بار اثبات باید بر عهده مرتکب باشد؛ زیرا در

۶۷. هوشنگ شامبیانی، حقوق جزای عمومی ۲ (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵)، ۲۸۱.

اکراه، بهرغم عدم وجود رضا، قصد وجود دارد؛ ولی در اجبار به دلیل عدم وجود هر دو مورد قصد و رضا، می‌توان گفت که سوء نیت عام به‌هیچ‌وجه وجود ندارد. در خصوص حالت مستی، وضع با اکراه و اجبار متفاوت است و در این خصوص دو فرض مطرح می‌شود. در فرض یکم، فرد برای اعمال حالت قلدری مست می‌شود که مسلماً در اینجا می‌توان وجود سوء نیت عام را مفروض دانست. در فرض دوم، فرد گرچه در حالت مستی قرار دارد، لکن این در حالت او، عمدی و به‌منظور ورود آسیب به قربانی نیست؛ بنابراین این فرض، فرد قلدر فاقد سوء نیت عام خواهد بود.

۲-۴. سوء نیت خاص: مرتکب عالماً عامداً قصد ورود آسیب، اعم از روحی و جسمی را به بزهدیده داشته باشد. در این راستا و به‌منظور تشخیص ضرورت یا عدم ضرورت سوء نیت خاص در قلدری مجازی، نخست باید موضوع مطلق یا مقید بودن آن را تعیین کرد. به نظر می‌رسد که با توجه به اینکه هدف از جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی حمایت کیفری از بزهدیدگان در قبال صدمات جبران‌ناپذیر این پدیده، همچون خودکشی و آسیب‌های روحی و روانی است، پس مصلحت آن است که این جرم مطلق در نظر گرفته شود تا جنبه حمایتی آن تقویت گردد.

۵. دلایل ضرورت جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی

در این قسمت، چند مورد از مهم‌ترین دلایل ضرورت جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی بیان شده است.

۵-۱. پیامدهای خطرناک و آسیب‌زای قلدری مجازی

قلدری مجازی یک «وحشت آنلاین اجتماعی» نامیده می‌شود. فراگیر و کشنده بوده و سبب خودکشی در جوانان است. مرکز پیو^{۶۸} در سال ۲۰۱۸ گزارش کرد که ۵۹ درصد از نوجوانان در ایالات متحده ادعا کردند که قربانی آن قرار گرفته‌اند.^{۶۹} بنابراین، یکی از دلایل پذیرش جرم‌انگاری قلدری مجازی، آسیب به خود در جوانان و نوجوانان است و به نظر می‌رسد که برای حفظ تمامیت جسمانی بزهدیدگان و حمایت کیفری از آن‌ها، جرم‌انگاری آن ضروری است.

۵-۲. تفاوت فضای سایبر از فضای واقعی و لزوم جرم‌انگاری افتراقی

به دلیل ویژگی‌های خاص جرائم سایبری، اشکال نوین بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی در این فضا، ملموس‌تر از فضای سنتی است. این فضای جدید، به‌گونه‌ای حقوق جزای سنتی را

68. Pew center.

69. David L.Hudson.Jr, "Essay cyberbullying and Freedom of Speech," *New Mexico Law Review* (Summer 2020): 287, <https://digitalrepository.unm.edu/nmlr/vol50/iss2/5>.

دستخوش تغییر کرده است؛ چراکه تعریف جرائم در محیط‌های سایبری انطباق چندانی با تعاریف کلاسیک ندارند. نکته قابل توجه در ارتباط با این جرائم، ویژگی‌های انحصاری آن‌ها در مقایسه با جرائم کلاسیک است. سرعت، کثرت، سهولت ارتکاب، ارزان بودن، فرامرز بودن، و ناشناختگی، موجب ظهور گونه‌ای متمایز از جرائم شده است که واکنش کیفری خاص خود را نیز می‌طلبد.^{۷۰} طرفداران نظریه فضای مجازی در عین حال که به اقتضائات خاص فضای مجازی از فضای واقعی تأکید دارند، اما معتقدند که این فضا بی‌نیاز از دخالت علم حقوق و حاکمیت قانون نیست.^{۷۱} بنابراین، به دلیل مشکلاتی که در فضای لایتناهی مجازی وجود دارد و به دلیل عدم پاسخگویی نظام کلاسیک حقوق کیفری، حتی در باب مسئولیت کیفری نیز انواع دیگر آن، مانند مسئولیت کیفری نیابتی در راستای سیاست کیفری افتراقی پیشنهاد شده است.^{۷۲} همچنین، برخی از مجازات‌های تکمیلی نیز می‌تواند در خصوص مرتکبان جرائم رایانه‌ای سیاست کیفری افتراقی را ایجاد کند. برای مثال، در پرونده‌ای در ایالت ایندیانا در آمریکا، دادگاه محکومان جرائم جنسی را از استفاده از شبکه‌های اجتماعی منع کرد.^{۷۳} اعمال چنین مجازات‌هایی از نظر نگارنده برای مرتکبان قلدری مجازی نیز پیشنهاد می‌شود.

۳-۵. عدم کفایت قوانین موجود در حقوق کیفری

با توجه به اینکه قلدری مجازی در حقوق کیفری ایران تعریف نشده است، بر فرض پذیرش اعمال قوانین کیفری موجود و مرتبط با آن، امکان عملی این موضوع منتفی است؛ چراکه تطبیق این پدیده با عناوین مجرمانه موجود در وهله نخست مستلزم تعریف این پدیده در قانون است. در خصوص عدم کفایت قانون جرائم رایانه‌ای ایران مصوب ۱۳۸۸ موارد ذیل به ذهن متبادر می‌گردد:

ماده ۱۶ این قانون انتشار صوت یا تصویر دیگری را منوط به تغییر یا تحریف یا علم به آن کرده است؛ یکم، در بسیاری از موارد ممکن است مرتکب بدون تغییر و تحریف و یا علم به آن، صوت یا تصویر دیگری را منتشر کند. دوم، به موضوع حالت قلدری در این انتشار اشاره نشده است. در قلدری مجازی، اصولاً مرتکب از شیوه انتشار اطلاعات خصوصی دیگران برای لطمه

۷۰. عبدالرضا جوان جعفری، «جرائم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری با نگاهی به قانون مجازات اسلامی بخش رایانه‌ای»، مجله دانش و توسعه ۱۷، شماره سی و چهارم (اسفند ۱۳۸۹): ۱۷۲-۱۷۳.

۷۱. رسول ملکوتی، مسئولیت مدنی در فضای سایبر (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵)، ۱۱۳.

۷۲. بیژن کاظمی سنجانی، جرائم کامپیوتری و سایبری (تهران: انتشارات قانونیار، ۱۳۹۶)، ۱۰-۱۱.

۷۳. حمیدرضا دانش ناری و سیدابراهیم داوودی دهاقانی، شبکه‌های اجتماعی به مثابه ابزار ارتکاب جرم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷)، ۲۱۳.

به حیثیت افراد بهره می‌گیرد که توجه به اعمال این قسم از قلدری در قانون صدرالذکر مغفول مانده است. اشکال اخیر ماده ۱۶ قانون مذکور در ماده ۱۷ این قانون نیز مطرح است. افزون بر آن، قلدری مجازی موجب ورود خسارات معنوی به بزه‌دیده می‌شود که در قانون مذکور به این موضوع نیز توجهی نشده است. در ماده ۱۸ این قانون نیز نشر اکاذیب، به وسیله سامانه رایانه‌ای یا مخابراتی تصریح شده است؛ درحالی‌که در برخی مواقع، مرتکب از نشر اکاذیب به‌عنوان شیوه‌ای برای اعمال قلدری بهره می‌گیرد. بنابراین، با توجه به مراتب فوق، شایسته بود که قانون‌گذار ماده‌ای جداگانه در جرائم رایانه‌ای را به قلدری مجازی اختصاص می‌داد و صرفاً به شیوه‌های اعمال آن اکتفا نمی‌کرد.

۴-۵. اصل ضرر: بایسته‌ای در توجیه جرم‌انگاری

برخی از اندیشمندان، همچون میل، اصل ضرر را یک اصل انحصاری و تنها اصلی می‌دانند که توان توجیه مداخلات دولت را دارد. فاینبرگ،^{۷۴} برعکس دیدگاه میل، برداشتی محدودتر از اصل ضرر دارد. قدر متیقن دو دیدگاه فوق، پذیرش اصل ضرر، به‌عنوان یکی از اصول جرم‌انگاری کیفری است که مطابق آن، تنها برای رفتاری می‌توان کیفر تعیین کرد که موجب ایراد ضرر به دیگری شود.^{۷۵} بنابراین، با توجه به اینکه قلدری مجازی به آبرو و حیثیت و گاه به تمامیت جسمانی بزه‌دیدگان ضرر وارد می‌کند، می‌توان با استفاده از اصل ضرر، جرم‌انگاری این پدیده را ضروری دانست.

۵-۵. اصل قانونی بودن جرم و مجازات‌ها

مطابق این اصل، تنها رفتاری قابل مجازات است که طبق قانون جرم بوده، برای آن مجازات تعیین شده باشد. حال که قانون‌گذار هیچ تعریفی از قلدری مجازی ندارد، چگونه می‌تواند از بزه‌دیده در قبال حالت قلدری مرتکب محافظت کند؟ در همین راستا و به‌منظور جرم‌انگاری قلدری مجازی، پیشنهاد می‌شود که ماده‌ای به شرح ذیل با عنوان مجرمانه قلدری مجازی به قانون جرائم رایانه‌ای اضافه گردد:

«قلدری مجازی، هرگونه رفتار خشونت‌آمیز و قلدرمآبانه در فضای مجازی است که به‌طور ناشناس و مکرر، موجبات آزار و اذیت و ارباب بزه‌دیده را فراهم می‌کند و به دلیل

74. Finberg.

۷۵. مهرانگیز روستایی، «مقایسه تطبیقی اصل ضرر و قاعده لاضرر در توجیه مداخله کیفری»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۹، شماره دوم (تابستان ۱۳۹۴): ۵۵-۵۶.

ویژگی عمومی بودن، او را در یک ترس ماندگار از صدمه بدنی و روحی قرار می‌دهد که مرتکب آن، به حبس از یک تا پنج سال یا جزای نقدی از ۵۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال تا ۱۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال محکوم خواهد شد).

تبصره ۱: در صورتی که مرتکبان قلدری مجازی بیش از سه نفر باشند و آن را به‌طور سازمان‌یافته انجام دهند یا بزه‌دیدگان زنان و کودکان زیر ده سال باشند، به حداکثر مجازات مقرر در این ماده محکوم می‌شوند.

تبصره ۲: در خصوص مرتکبان کودک و نوجوان، باید اقدامات تأمینی - تربیتی به نحو مقتضی رعایت شود و به کانون اصلاح و تربیت معرفی شوند.

نتیجه‌گیری

با عنایت به اینکه قانون‌گذار کیفری از جرم‌انگاری یک رفتار اهداف ویژه‌ای را دنبال می‌کند، پس بایسته است که این امر با توجه به معیارهای خاص خود انجام شود. بنابراین، به‌منظور جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی نیز ضروری است که اصول و قواعد حقوق کیفری رعایت گردند. برجسته‌ترین نتایج حاصله از این پژوهش به شرح ذیل است:

۱. قلدری مجازی حالتی است که در آن خشونت به‌طور غیرمستقیم اعمال شده، مرتکب با روش‌های گوناگون همچون اذیت و آزار، تهدید غیرمستقیم، محرومیت، بدنام کردن و انتشار عکس و فیلم خصوصی اشخاص قصد ورود آسیب روحی به بزه‌دیده را دارد. قلدری مجازی در واقع، سوءاستفاده از قدرت است و نوعی عدم تعادل قدرت میان مرتکب و بزه‌دیده وجود دارد که منجر به عدم توان بزه‌دیده برای دفاع از خود در مقابل مرتکب می‌شود.

۲. ضرورت جرم‌انگاری مستقل پدیده قلدری مجازی به دلیل پیامدهای خطرناک و آسیب‌زای آن، تفاوت فضای سایبر از فضای واقعی و لزوم جرم‌انگاری افتراقی، عدم کفایت قوانین مرتبط موجود در حقوق کیفری و اصل ضرر، در این تحقیق به اثبات رسید و ماده‌ای پیشنهادی برای جرم‌انگاری پدیده قلدری مجازی ارائه شد. به‌رغم جرم‌انگاری جرائم رایانه‌ای در حقوق داخلی ایران، راهکاری مناسب برای جرائم جدید، مانند قلدری مجازی وجود ندارد. در کشور آمریکا نیز صرفاً برخی از ایالات به جرم‌انگاری مستقل قلدری مجازی مستقل پرداخته‌اند و در سطح فدرال نیز صرفاً اذیت و آزار آنلاین که مصداقی از روش اعمال قلدری مجازی است، جرم‌انگاری شده و در قوانین کیفری هر دو کشور، به رفتار فیزیکی قلدری مجازی در قالب «حالت» توجه نشده است.

۳. با عنایت به وضع قانون جرائم رایانه‌ای (قانون خاص) از سوی قانون‌گذار ایرانی و الحاق آن به قانون مجازات اسلامی (قانون عام)، می‌توان استنباط کرد که سیاست تقنینی کیفری ایران در زمینه این جرائم، از جمله قلدری مجازی دارای رویکرد افتراقی بوده، قانون‌گذار توجهی ویژه به این‌گونه جرائم دارد. در کشور آمریکا نیز جرم‌انگاری قلدری کلاسیک و مجازی در سطح ایالتی و برخی مصادیق خاص آن، همچون اذیت و آزار آنلاین در سطح فدرال، نشان از پذیرش رویکرد افتراقی در خصوص جرائم رایانه‌ای در سیاست تقنینی این کشور دارد.

منابع

الف. کتب و مقالات

الف-۱. فارسی

- بخشی‌زاده اهری، امین و آیناز عارفی. محشای قانون مجازات اسلامی. تهران: انتشارات اندیشه عصر، ۱۳۹۲.
- بولانچی، رضا و حبیب‌اله جمادی. قانون مجازات اسلامی نموداری. تهران: انتشارات چتر دانش، ۱۳۹۴.
- بیرامی، منصور، پروانه علایی، و باقر حسنونند. روانشناسی قلدری. تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۸.
- پردیو، لورا. قلدری. مترجمان باقر حسنونند و حانیه خیرخواه، تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۶.
- جوان جعفری، عبدالرضا. «جرائم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری با نگاهی به قانون مجازات اسلامی بخش جرائم رایانه‌ای»، مجله دانش و توسعه ۱۷، شماره ۳۴ (اسفند ۱۳۸۹): ۱۶۹-۱۹۳.
- حسینی، سیدحسین، زهرا صالح‌آبادی، و سیده‌ساعده حسینی. «بررسی تطبیقی هرزه‌نگاری در حقوق ایران و آمریکا»، دو فصلنامه حقوق تطبیقی ۶، شماره دوم (زمستان ۱۳۹۸): ۲۹-۵۲.
- حقیقی، لیلا. «مروری بر جرائم سایبری با تأکید بر قوانین مجازات رایانه‌ای»، دومین کنفرانس ملی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران (۱۳۹۵).
- خالقی، ابوالفتح، و زهرا صالح‌آبادی. «مطالعه سرقت هویت در حقوق فدرال آمریکا با نگاهی اجمالی به حقوق ایران»، مجله حقوق تطبیقی ۱۱، شماره دوم (پاییز و زمستان ۱۳۹۴): ۸۷-۱۰۴.
- دانش ناری، حمیدرضا و سیدابراهیم داوودی دهاقانی، شبکه‌های اجتماعی به مثابه ابزار ارتکاب جرم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷.
- رحیمی، محمد مهدی، محمدعلی مهدوی ثابت، محمد آشوری، و حسین آقایی‌نیا. «جرم تهدید در حقوق کیفری ایران و آمریکا»، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۱۴، شماره دوم (تابستان ۱۳۹۷): ۷۵-۱۰۸.
- رستم‌علی‌زاده، سعید و حامد حاجی ملا میرزایی. «نظام حاکم بر فیلترینگ اینترنت در ایالات متحده آمریکا»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰، شماره چهارم (تابستان ۱۳۹۹): ۱۶۶۳-۱۶۸۱.
- روستایی، مهرانگیز. «مقایسه تطبیقی اصل ضرر و قاعده لاضرر در توجیه مداخله کیفری»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی ۱۹، شماره ۲ (تابستان ۱۳۹۴): ۵۱-۷۳.
- سعد، علی. «درآمدی بر سیاست فیلترینگ سایت‌های اینترنتی»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین ۱، شماره دوم (بهار ۱۳۹۴): ۱۴۱-۱۶۵.

- سفیدی، سپیده، پونه هوشمند، و محمدعلی حاجی ده آبادی. «بررسی حقوقی جرم‌شناسی هرزه‌نگاری جنسی کودکان»، تحقیقات حقوقی بین‌المللی، ۱۰، شماره ۳۸ (زمستان ۱۳۹۶): ۱۰۱-۱۳۴.
- شامبیاتی، هوشنگ. حقوق جزای عمومی ۲، تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵.
- عطارزاده، سعید و جلال انصاری. حقوق جزای اختصاصی جرائم رایانه‌ای. تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۹.
- عظیمزاده، شادی. حقوق جزای اختصاصی. تهران: انتشارات دوران‌دیشان، ۱۳۹۸.
- کاظمی سنجانی، بیژن. جرائم کامپیوتری و سایبری. تهران: انتشارات قانون‌یار، ۱۳۹۶.
- مرادی، سهیلا و سیدابراهیم قدوسی. نقش فضای سایبری در وقوع جرم. تهران: انتشارات ماهواره، ۱۳۹۹.
- ملکوئی، رسول. مسئولیت مدنی در فضای سایبر. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵.
- نعمتیان، یوسف. قلدری و مشکلات همراه. تهران: انتشارات آوای نور، ۱۳۹۷.

الف-۲. لاتین

- Sanders, Cheryl E, Phye, Gary D. "Bullying Implications for Classroom." London, Elsevier press (2004).
- Smith, Alison M. "Protection Of Children Online: Federal And State Laws Addressing Cyberstalking Cyberharrasment And Cyberbullying." Congressional Research Service (2009).
- Annalaura, Nocentini et al. "Cyberbullying: labels, behaviours and definition in three European Countries." *Australian Journal of Guidance & Counselling* 20 (December 2010):129-147, <https://doi.org/10.1375/ajgc.20.2129>.
- Atticus N. Wegman. "Cyberbullying and California's Response." *University of San Francisco Law Review* 47 (2013): 737-758, <https://repository.usfca.edu/usflawreview/vol47/iss4/4>.
- Agnieszka, Grzasko. "On the sematic history of selected terms of endearment." *Linguistic beyond and within* 1 (2015): 104-118, <https://doi.org/10.31743/lingbaw.5626>.
- Aiman El Asam, and Muthanna Samara. "Cyberbullying and the Law: A Review of Psychological and Legal Challenges, Department of Psychology, Kingston University London." *Computer in human behavior* 65 (2016): 127 -141, <http://doi,irg/10.1016.08.012>.
- Christine, Adams, and Jane L. Ireland. "The role of beliefs and trait aggression in prison bullying among young offenders." *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology* 29 (2018): 351-367.
- Colette, Longos. "Shades of harms." *Psychiatry Psychology and Law* 22 (2015): 106-123, <https://doi.org/10.1080/13218719.2014.919643>.

- Colette, Longos. "Regulation cyberbullying: A South Australian perspective." *Journal of Finding Law*, (2013): 73-109, <http://www.austlii.edu.au>.
- Dorofiy, Anastasia. "Bullying among students you can not be silent." *Kyiv National University of Technology and Design*, (2020): 211-213, <https://er.knutd.edu.us>.
- L. Hudson Jr, David. "Essay: Cyberbullying and Freedom of Speech." *New Mexico Law Review* 50, No. 2 (2020): 286-300, <https://digitalrepository.unm.edu/nmlr>.
- Bostanci Bozbayindir, Gulsah. "Cyberbullying and criminal law." *Istanbul Hukuk Mecmuasi* 77 (2019): 425- 450, <https://doi.org/10.26650>.
- Gupta Mayank, Gupta Nihit, and venessa D SouzaDo. "Antibullying laws in the united state have an impact." *CNS Spectrums, Cambridge University Press*, (November 2021): 1-3, <https://doi.org/10.1017/S1092852921001012>.
- Lucie Cor Coran, Conor MC Guckin, and Garry. "Cyberbullying or Cyber Aggression?: A Review of Existing Definitions of Cyber-Based Peer-to-Peer Aggression." *Journal Of Societies* 5 (March 2015): 245-255, <https://doi.org/10.3390/soc5020245>.
- Hannah J. Thomas, Jason P. Connor and James G. Scott. "Integrating traditional bullying and Cyberbullying: Challenges of definition and measurement in Adolescents." *Educational psychology Review* 29(2014): 135-152, <http://doi:10.1007/s10648-014-9261-7>.
- Hillie Byrne, Barbara Dooley, Amanda Fitzgerald and Louise Dolphin. "Adolescents definitions of bullying: the contribution of age, gender and experience of bullying." *European Journal of psychology Education* 31(October 2015): 401-418, doi: 10.1007/s10212-015-0271-8.
- Ilias Kapolsis and Roger. "Case analysis, Hard – core Toughie, Donald Trumps negotiations for the United States presidency." *Negotiation Journal* 35 (2019): 47-63, <https://doi.org/10.1111/nej.12263>.
- Jun F Chisholm. "Review of the status of cyberbullying and cyberbullying prevention." *Journal of Information System Education* 25(Spring 2014): 77-78.
- Justin W. Patchin and Sameer Hinduja. "Measuring cyberbullying: implication for research." *Aggression and Violent Behavior* 23(July–August 2015): 69-74, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.013>.
- Kwasi Otopa Antiri. "Types of bullying in the senior high schools Ghana." *Journal of Education and Practice* 7, No. 36(2016): 131-138, 10.12691/ajnr-6-6-39.
- Juliet E. Hart Barnett, Kim W.Fisher, Natasha, Oconnel and Kimberlee Franco. "Promoting upstander behavior to address to bullying in schools." *Middle School Journal* 50 (2019): 6-11, <https://doi.org/10.1080/00940771.2018.1550377>.
- Juan M Acevedo Garcia. "Intentional infliction of emotional distress as the best legal option for victims: when cyberbullying conduct falls through the cracks of the U.S. criminal law system." *Revista Jurídica UPR* 85 (2016): 127-168, <http://revistajuridica.uprrp.edu>.

- Marilyn Campbell, Sheri Bauman. "Cyberbullying definition consequences prevalence." *International Evidence-Based Best Practices In "Reducing cyberbullying in schools* (2018):3-16, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811423-0.00001-8>.
- Patrica Gillen, Marlene Sinclair and W G Kernohan. "A concept analysis of bullying in midwifery." *Evidence Based Midwifery* 2 (2004): 46-51, <https://pure.ulster.ac.uk>.
- Paul Nalor, Helen Cowie and Fabienne Cossin. "Teachers and pupils definition of bullying." *British Journal Educational Psychology* 76 (December 2006): 553-576, <https://doi.org/10.1348/000709905X52229>.
- Peter K. Smith, Cristina Del Barrio and Robert S, Tokunaga. "Definitions of bullying and cyberbullying: how useful are the terms?" *In Principles of Cyberbullying Research* (New York: London, 2012), 64-86.
- QingLi. "Bullying in the new playground, research into cyberbullying and cybervictimisation." *Journal of Educational Technology* 23, No. 4 (2007): 435-454, <https://doi.org/10.14742/ajet.1245>.
- Shaojing Sun, Xitaofan, Jianaia Du. "Cyberbullying perpetration a meta analysis of gender differences." *International Journal of Internet Science* 11(2016):61-81, <https://www.ijis.net>.
- Serkan Volkan Sari, Faith Camadan. "The new face of violence tendency cyberbullying perpetrators and their victims." *Computers in Human Behavior* 59 (June 2016): 317-326, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.027>.
- Tessa M. L. Kaufman, Gijs Huitsing and Rene Veenstra. "Referring victims self reports on bullying assessing frequency, intensity, power imbalance goal directedness." *Social Development* 29 (January 2020): 375-390, <https://doi.org/10.1111/sode.12441>.
- Vanderblit King, Aliso. "Constitutionality of cyberbullying laws: keeping the online playground safe for both teens and free speech." *Vanderbit Law Review* 63 (2010): 844-884, <https://home.heinonline.org>.
- Y. Tony Yang, Erin Grinshteyn. "Safer cyberspace, through legal intervention: A Comparative review of cyberbullying legislation." *World Medical & Health Policy* 8(2016): 458-477, <https://doi.org/10.1002/wmh3.206>.
- Youping XU Paula Trazaskawka. "Towards descriptive adequate of cyberbullying interdisciplinary on features, cases and legislation concerns of cyberbullying." *International Journal Semiot Law* 34 (2021): 929- 943, <https://doi.org/10.1007/s11196-021-09856-4>.
- Dana Lee Ayers. "A legal analisis of cyberbullying with sexting cases." (Ph.D. Dissertation, University of North Carolina, 2016), 1-96.